„Oroszhont hinni kell. Megéri”

GALGÓCZY ÁRPÁD KÖSZÖNTÉSE

Galgóczy Árpád, kedves Barátunk néhány nap múlva, november 8-án lesz 90 éves! Ebből az alkalomból összegyűjtöttünk néhány róla szóló cikket, laudációt s néhány versfordítását.

Isten éltesse a remek fordítót!

Szilágyi Ákos

A Galgóczy-rejtély

Háromféle műfordítás létezik oroszból: költői műfordítás, amikor magyar költők orosz költőket fordítanak; professzionális műfordítás, amikor a költői mesterség minden fogását, a magyar és az orosz nyelvet egyaránt ismerők és a fordításhoz szükséges szellemi hajlékonysággal is rendelkező hivatásos műfordítók fordítanak verseket oroszról magyarra és végül létezik még a Galgóczy-műfordítás. Azért kell Galgóczy Árpád életmű-terjedelmű műfordítás-költészetének külön rovatot nyitni, mert a fentebb említett két alaptípus egyékébe sem illik bele, ugyanakkor mindkettőnek legsajátabb és legértékesebb tulajdonságait egyesítve egy új, kivételes és megismételhetetlenül egyszeri, individuális műfordítás-típust képez.

Galgóczy Árpád nem általában és nem is egyszerűen megrendelésre, hanem kedvből, ihletből fordít, az eredetitől megejtve, egyfajta zeneiritmikai elvarázsoltság hatása alatt, és nem akármikor, akármit fordít, hanem szigorúan csak azt, ami ilyen – mondhatnánk – kényszeres hatással van rá: le kell fordítania, létre kell hoznia nyelvi-szellemi hasonmását anyanyelvén és nem érheti be keve-

sebbel, mint hogy ebben a másfajta nyelvi közegben megismételje az eredetit, megteremtse poétikai hasonmását.

Poeta nascitur. Költőnek születni kell – tartja a régi mondás. Sem kitartás, sem szorgalom, sem szakmai felkészültség nem tehet költővé senkit. A költői tehetség kegyelmi adomány – Istené, sorsé-e, mindegy, így is, úgy is – csoda és csodás hatalom.

Műfordítónak ebben az értelemben nem kell, és nem is lehet születni. A poeta natus – a született költő mellett nincs fenntartva hely „született műfordítóknak" és régen rossz, ha egy műfordító ilyen helyre pályázik, vagyis vetélkedni kezd a költővel. A műfordítás tisztes irodalmi szakma, amit lehet művelni ihletetten, de lehet ihlet nélkül is. Született költők éppúgy lehetnek nagy műfordítók, mint a versfordítás technikáját elsajátító, több-kevesebb formaérzékkel megáldott irodalmárok.

Vannak azonban rendkívüli esetek, amikor a műfordítások nem valamely eredeti költői életmű csatolt részei és nem is pusztán szakmailag korrekt másolatok az eredetiről, hanem par excellence *eredeti költői alkotások*, a műfordító legsajátabb művei, mert jó vagy rossz sorsa úgy akarta, hogy veleszületett költői tehetségét – nyelvi képzelőerejét és alakító kedvét, formaérzékét és látásmódját – teljes egészében ennek vagy annak a költőnek, költői korszaknak vagy irányzatnak adja, s egy másik nyelv „túlvilágának" médiuma, hangja legyen anyanyelve „e világán", felvegye mintegy nyelvünkbe, s ezáltal *sajátunkká* tegye az idegen nyelv költői géniuszát.

Ilyen rendkívüli esetnek gondolom Galgóczy Árpád, e született költő sorsszerű – a személyes életrajz végzetes fordulatából adódó – találkozását a klasszikus orosz költészettel, az orosz nyelv géniuszával. A hazájából egész fiatalon elhurcolt Galgóczy ugyanis egy szovjet lágerben találkozott először az orosz költészettel annak a nagy műnek – Lermontov *Démon* című poémájának – képében, amelynek költői ereje, varázsa egy életre megigézte őt. Ez a poéma nyitotta meg előtte a klasszikus orosz költészet – ízig-vérig tizenkilencedik századik lényével oly egybehangzó – világát.

„Aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni..." Az ismert sorok Galgóczy esetében is a költői, s nem pusztán a szakmai-műfordítói sors értelemzési keretéül szolgálnak, mégha a költő ama pokoli helyről visszatérve más költészet és más költők dudáján fújja is saját dalait. Galgóczy egész személyes élete és költői-műfordítói élete *a sorsszerűség sötét pecsétjét* viseli magán. Mintha csakugyan így kellett volna ennek lennie, mintha személy szerint neki

a pokolban kellett volna a klasszikus orosz költészet csúcsteljesítményeivel találkoznia ahhoz, hogy Puskin, Lermontov, Tyutcsev – annyi szép költői változat és derekas szakmai másolat után – végre és végleg *saját költőinkké* – a magyar költészet „húsává és véréve" – legyenek, s elmondhassuk: a *Démon*, az *Anyégin* vagy Tyutcsev lírája nemcsak le vannak fordítva magyarra, hanem van saját *Démon*unk, saját *Anyégin*ünk, saját Tyutcsevünk, ahogy már annak előtte is elmondhattuk, hogy van saját Shakespeare-rünk, Goethénk és Baudelaire-ünk.

A műfordítás mint a világirodalom anyanyelvi-irodalmi birtokba vétele, feltérképezése természetesen szükséges, hasznos és ösztönző lehet, de önmagában még nem jelenti azt, hogy az idegen nyelven született nagy művek a műfordításokban egyben sajátté, saját irodalmunk „húsává és vérévé" is váltak. A műfordítás ilyen esetekben úgy hat, mint lelkendező vagy tárgyilagos tudósítás arról, hogy itt és itt, ebben és ebben az irodalomban csakugyan létezik egy ilyen és ilyen nagy költő vagy ilyen és ilyen nagy mű, amit „irodalmi becsületszóra" elhiszünk a műfordító-tudósítónak és – ha kedvünk tartja és nyelvtudásunk engedi – elindulunk megkeresni eredeti lakóhelyén. *Sajáttá* csak akkor válhat a műfordításban egy idegen mű, ha egyben önálló, teljes értékű költői alkotásként elevenedik meg, ha újból megtörténik *a megtestesülés csodája,* ami hisz egyszer már, az eredeti mű születésekor megtörtént. Ehhez a csodához azonban csodás képességre, vagyis *a született költő* átváltozó és alakító nyelvi tehetségére van szükség, akár egy nagy költő saját életművének részeként kél is életre az idegen mű, akár a műfordító – a költőnek született műfordító! – tulajdonképpeni költői műveként, mint Galgóczy Árpád esetében történt.

A világirodalomi rangú és jelentőségű klasszikus és modern orosz költészet – a nagy számú fordítás ellenére – két okból sem válhatott idáig a magyar irodalomban *sajáttá.* Egyrészt azért, mert legnagyobb költőink kivétel nélkül „nyugatos" orientációjúak voltak, s még ha német, francia, angol fordításból ismerték, csodálták s olykor fordították is az orosz klasszikusokat – s ritkábban az orosz moderneket is –, lefordításuk sohasem vált számukra igazi költői-nyelvi kihívássá, irodalmi létkérdéssé, mércévé, mintává, személyes tétté, ezért is érződik ezeken a többnyire nagyon jó minőségű műfordításokon valami idegenszerűség, erőltetettség, valami megtorpanás az eredeti mű nyelvi-szellemi világa előtt. Másrészt azért nincs *saját* Blokunk, *saját* Cvetajevánk,

saját Mandelstamunk, *saját* Pasztern-ákunk, s azért nem volt Galgóczy fellépéséig *saját* Puskinunk, *saját* Lermontovunk sem, mert kiemelkedően jó, megbízható vagy tűrhető másolatokon túl a nagy orosz költők művei legjobb esetben is csak kiváló magyar kismesterek míves költészetének és magasfokú formatudásának megbízható színvonalán válhattak sajátunkká. Áprily Lajos *Anyégin*je innen nézve már kétségkívül saját *Anyégin,* ámde mégsem Puskin költészetének *egyetemes színvonalán*, hanem Áprily saját költészetének igen magas színvonalán az. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a klasszikus orosz költészet – Puskin *Jevgényij Anyégin*jétől és *Rézlovas*ától Lermontov *Démon*áig, Tyutcsev bölcseleti verseitől Zabolockij természetlírájáig – saját egyetemes színvonalán először Galgóczy Árpád műfordítói és egyben legsajátabb költői életművében vált sajátunkká, ha tetszik, a szó mélyen szellemi és nyelvi értelmében – *magyarrá*.

Galgóczy nem költő-műfordító, aki az idegen művet saját költészete ugródeszkájának, ihlető forrásának vagy kísérleti terepének tekinti, és nem is filológus-műfordító, lelkes és lelkiismeretes mesterember, aki fordításaiban irodalmi szerelmeit vallja meg. Galgóczy számára – lévén született költő –, az idegen nyelv hús-vér tapasztalat, az idegen költészet pedig saját belső világának kivetülése. Ezért ő éppúgy *ihletből fordít*, ahogy más ihletből írja verseit. Ahogy a született költő nem írhat verset bármikor, csak amikor verset *kell* írnia, éppúgy a költőnek született műfordító sem fordíthat bármit, bármikor. Birtokában van a költői technika, de nem technikából és rutinból fordít, hanem abból az élményből, amely a költő-médiumot az idegen nyelvű költészet „másvilágával" összekapcsolja. Kaphat kívülről ösztönzést, kaphat erre vagy arra a fordításra megrendelést, végső soron azonban nem ő választ magának verset, hanem a vers választja vagy szemeli ki „magának" őt. Márpedig a versek szelleme – az idegen nyelv géniusza – sohasem téved, ha szabadságában áll a választás, ha maga választhat.

Éppen azért nem tud és nem akar lefordítani bármit, ami adódik, amit az irodalmi véletlen eléje lök, mert született költő. Technikailag nyilvánvalóan képes lenne rá, lelkileg azonban nem. Galgóczy nem bármit bármikor, hanem csakis a klasszikus orosz költészet darabjait fordítja és még ezeket is csak akkor, ha – mintegy varázsütésre – megnyílnak ihlete előtt, ha maguktól veszik fel formáló nyelvi képzeletének alakját, ha szinte kikövetelik újrateremtésüket, ő pedig – mintegy megadva magát e követelésnek – az idegen mű szellemének médiumává válik. Nem min-

denevő és nem mennyiség-bajnok, noha a klasszikus orosz költészet teljességét átfogó életműve terjedelmi szempontból is impozáns és ezen a területen alighanem meghaladja bármely elődje teljesítményét.

Műfordítói életműve egyben legsajátabb költői életműve is. Némiképp talán ahhoz hasonlatosan, ahogyan a klasszikus orosz költészet atyja, Vaszilij Zsukovszkij – Puskin mestere – költői életműve is fordításokból épült fel. Goethe, Schiller, Byron verseinek fordítója, aki Gray *Elégia egy falusi temetőben* című verséből és Bürger *Lenorá*jából saját költészetet, hamisítatlan orosz költészetet és Zsukovszkij-verseket csinált, így vallott erről egyik Gogolhoz írott levelében: „Gyakran észleltem, hogy gondolataim akkor a legtisztábbak, ha idegen gondolatok kifejezéséhez kell rögtönöznöm őket. Elmém olyan, mint a kova, amelyhez taplót kell dörzsölni, hogy szikra pattanjon ki belőle. Ez szabja meg alkotói egyéniségem jellegét. Nálam vagy idegen, vagy idegen ötletből született jóformán minden – s mégis mind az enyém." De az átlényegülésnek e sajátos költői képessége nemcsak Zsukovszkijra, hanem szinte az egész klasszikus orosz lírai költészetre, sőt – mint Dosztojevszkij híres Puskin-emlékbeszédében utalt rá – némiképp magára az orosz géniuszra is jellemző: „határozottan kijelentem, hogy nem volt még egy költő, aki olyan egyetemes belelényegülő képességgel rendelkezett, mint Puskin, és nemcsak ebben rejlik a dolog nyitja, hanem a belelényegülés bámulatos mélységében, abban, ahogyan lélekben azonos más népek lelkületével, e csaknem tökéletes azonosulásban". Dosztojevszkij példákat is hoz: „Ott van a *Jelenet a Faustból*, *A fukar lovag*, vagy az *Élt egyszer egy szegény lovag* című ballada. Olvassák el a *Don Juan kővendégé*t, ha nem lett volna ott Puskin neve, sohasem találnák ki, hogy nem spanyol ember írta!" Nos, olvassák el Galgóczy Árpád *Jevgenyij Anyéginjét*, *Démon*ját, *Rézlovas*át, Bátyuskov-, Tyutcsev-, Fet-, Tolsztoj-fordításait, s hasonló élményben lesz részük. Ha nem állna ott a fordító neve, talán eszükbe sem jutna, hogy nem Vörösmarty, Petőfi, Arany, Vajda, Reviczky orosz kortársainak magyar nyelven írt remekműveit, hanem fordításokat olvas.

Galgóczy műfordításainak bámulatba ejtő hatása a szerzőnek abból a – veleszületett és sorsformálta – költői adottságából fakad, hogy teljes egészében képes belelényegülni az orosz nyelv szellemiségébe, hogy oly mélyen azonosult ezzel a klasszikus orosz költészetet létrehozó és éltető szellemmel, ahogyan mind ez idáig sem nagyformátumú költőinknek, sem míves műfordítóinknak nem sikerült. Erről a belelényegülésről,

az idegen kultúrákkal való, egészen az önfeladásig menő azonosulásról Dosztojevszkij azt hitte, hogy az orosz géniusz alkati adottsága: „Igazi orosszá, tökéletesen orosszá válni – írja a nagy orosz író – ugyanannyit jelent, mint minden ember testvérévé, vagy egyetemes emberré válni, ha így jobban tetszik". Dosztojevszkij csak abban tévedett, ha ez tévedésnek nevezhető, hogy amit Puskinban „orosz géniuszként" ismer fel, valójában az európai szellem, az „európaiság géniuszának" orosz öntudata. A klasszikus orosz költészet ugyanis az európai – főként a klasszicista és a romantikus – költészet német, olasz, angol szólamaival folytatott dialógusban formálódott ki és jutott – először kétségkívül Puskinban és Lermontovban – világirodalmi rangra. A leplezetlen utánzásban és azonosulásban mégsem az orosz, hanem az európai szellem titka tárul fel: az európai kultúra volt és maradt ugyanis az egyetlen, amely eredendően a kultúrák – népek, nyelvek, korok – évezredeken át folytatott dialógusából, társalgásából született meg s emelkedett világjelentőségre.

Az oroszok – a gazdasági és politikai kultúra területén Nagy Péterrel, a szellemi és művészeti kultúra terén pedig Puskinnal – kétszeresen is az európai kultúra tanítványainak és jó tanítványainak bizonyultak a 18. és 19. században: egyrészt a szó szoros értelmében, hiszen Európát követték, másrészt, mert a követés – utánzás, átvétel, hasonulás, fordítás – *európai szellemét* követték. Vagyis bekapcsolódtak a kultúrák között folyó dialógus nagy európai játékába, amely a kereszténység felvételével vette kezdetét, a görög-római klasszikus kultúra reneszánszkori újrafelfedezésével bontakozott ki, majd fokozatosan az egész kulturális univerzum modern elsajátításával folytatódott és eljutott az egzotikus és primitív civilizációk, a Távol- és Közel-Kelet kulturális felfedezéséig és elsajátításáig. Oroszország még ebben is Európát, a Nyugatot követte, amikor múltjában – a romantikától a szecesszióig – saját másságát kereste és saját „keletisége", „ázsiaisága", „bizáncisága" „szkítasága" romantikus vagy esztétizáló mítoszát alkotta meg költészetben és politikában egyaránt.

Az oroszok azonban nemcsak ajándékként fogadták el és fogadták magukba a nyugati szellem kiemelkedő teljesítményeit, melyek épp e nagy kulturális dialógusból születtek, hanem – alig egy évszázad alatt – olyan szellemi teljesítménnyel ajándékozták vissza Európát – elég itt Puskin, Gogol, Turgenyev, Tolsztoj, Dosztojevszkij, Csehov műveire gondolni –, amely új kulturális szólammal gazdagította Európát. Bármely modern nemzeti kultúráról elmondha-

tó, hogy annál európaibb, s annál egyetemesebb, minél inkább kész és képes részt venni a kulturális dialógus, az ajándékozás és viszontajándékozás szép játékában, azaz kész és képes adni és kapni, örvendezni más kultúrák nagyszerűségén és megörvendeztetni másokat a magáéval. A magyar kultúra is ennek az eredendően európai kulturális játéknak köszönheti létét: egyike a megajándékozott ajándékozóknak, akik soha ki nem fogynak ajándékaikból. De ha az orosz kultúra ajándékai mind ez idáig elsősorban az orosz széppróza világraszóló teljesítményeiben lettek *sajáttá* a magyar kultúrában, akkor most, Galgóczy Árpád műfordításaiban a klasszikus orosz líra teljesítményével is megajándékozhatjuk magunkat.

Bárminek tekintsük a *költő* műfordítását – átlényegülésnek, azonosulásnak, értelmezésnek vagy dialógusnak az idegen nyelv géniuszával – bizonyos, hogy mindig a szeretetből, az idegennek, mint tenmagunknak a szeretetéből, igenléséből táplálkozik. A jó fordításból süt a szeretet. A műfordítás végül is olyan, mint az imádkozás: anyanyelvünkön új művet imádkozunk ki az eredeti mű szellemétől. S ha Galgóczy Árpád imája újra meg újra meghallgatásra talál, akkor csak azért, mert töretlenül hisz az orosz költészet teremtő nyelvi géniuszában és hisz önmagában, mert valóban az, aki – *született költő*.

Margócsy István

„Mindegyikünk más-más nyelven beszél"

Ünnepélyes alkalmakkor bízvást elmondható, hogy Galgóczy Árpád különleges ember – aki olyan sorsot és tartást tudhat magáénak, mint az övé, kivételes megbecsülésre is igényt tarthat. Galgóczy megszenvedte a történelmet, kipróbálta a történelem által kínált vagy rákényszerített lehetőségek jó pár változatát – s végezetül, mikor a történelem felsőbb hatalmai hazaengedték, levonhatta sorsának, hányattatásainak következtetéseit, s megkezdhette s beteljesíthette alkotói indíttatásait is – s visszaadhatta a sorsnak és a történelemnek a maga sorsából levont tanulságokat. A nagy tanulság pedig, a most már hatalmas terjedelműre

növekedett életmű tanúbizonysága szerint, azt jelenti: a történelmi sors csapásaival szemben a kultúrának, az irodalomnak, a költészetnek hatalmas megtartó ereje van; továbbá azt jelenti: egy szörnyű társadalomnak mégoly kegyetlen elnyomó hatalma sem teszi érvénytelenné egy nagy nemzet nagy kultúrájának teljesítményét. Galgóczy, mikor kényszerűen, nem a maga jószántából, megismerte az orosz kultúra magasságait és mélységeit, egyszerre élte meg a történelemnek kegyetlenségét és nagyszerűségét, s megfosztottságában is képes volt arra, hogy ajándékot kapjon és vegyen át; amint ő maga fogalmazta meg: ő az orosz kultúrától többet kapott ajándékba, mint amennyit a szovjet társadalom elvett tőle. Az ő sorsa és viszonya az orosz kultúrához, alighanem azokkal a megrendítő sorokkal írható le a legárnyaltabban, melyeket ő fordított a száz évvel ezelőtt élt nagy orosz költőtől, Alekszander Bloktól:

Oroszhon – szfinksz. Gyászol vagy
    ünnepel,
Koromsötét vérében ázva,
Csak néz, csak néz, csak néz reád,
    figyel,
Hol istenítve, hol gyalázva...

Mert úgy, ahogy a mi vérünk szeret,
Nem adatott szeretni néktek!
Ti rég nem tudjátok – van szeretet,
Amely, ha kell, megöl s megéget.

Galgóczy Árpád műfordító lett, s elképesztő teljesítménye még a nagyszerű és nagy igényű műfordítás-irodalomban is kiemelkedőnek tekinthető és tekintendő. Tudjuk, a modern magyar irodalom az utóbbi kétszáz évben folyamatosan táplálkozott a műfordításokból – Kazinczy óta a műfordítás, másnyelvű remekműveknek magyar tolmácsolása egyenrangúnak tekintendő az eredeti alkotással. Galgóczy a maga életművével csodálatos sorba illeszkedik bele, s méltó módon folytatja a nagy hagyományt: Kazinczy Ferenc, Arany János, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Szabó Lőrinc, Weöres Sándor fordítói teljesítménye mellett az ő korpusza is folyamatosan újraolvasandó maradandó értéke lesz irodalmunknak. Sőt: az ő teljesítményének van még egy nagy érdeme, mely hiánypótló és értékmódosító jellegéből fakad. Az orosz irodalom magyarországi ismertsége ugyanis a régiségben töredékesnek volt csak mondható, illetve a nagy regényekre, Tolsztoj és Dosztojevszkij olvasására szorítkozott – s az orosz költészetnek alig volt valamely magyar visszhangja (az *Anyegin* különleges ismertsége és százötven éve töretlen elterjedtsége szinte csodálatos kivételnek minősül!). S a szocialista kultúrpolitika is, mely pedig komoly propagandát fordított arra, hogy mindazt, amit a szovjet rendszer az orosz hagyományból elfogadhatónak vagy kö-

vetendőnek ítélt, lefordíttassa, adós maradt azzal, hogy a fordításoknak, kivált ismét a lírai költészet terén, a minőségét is biztosítsa – rengeteg magyarra fordított szöveg jelent meg, nem kevés jeles szerzőt tolmácsoltak jobb sorsra érdemesebb magyar fordítók: ám az orosz nyelv és a kultúra hiányos ismerete olyan megjelenéseket eredményezett, melyek joggal maradtak jelentős magyar visszhang nélkül (az *Anyegin*nek Áprily Lajos által készített fordítása ismét kivételt jelent – nyilván egyébként az *Anyegin*-hagyomány magyar begyökerezettsége révén is). Galgóczy Árpád heroikus vállalkozása, mellyel nekiállt az orosz klasszikus költészet újrafordításának, épp ezáltal nyert megvilágosító értelmet: arról kellett meggyőzni a magyar irodalmi közvéleményt, hogy a gyenge fordításokból ismert (vagy nem ismert) orosz költészet igenis érdemes a mélyebb megismerésre. Galgóczy újrateremtette Puskin és Lermontov világát magyar nyelven (külön elismeréssel kell említenünk az *Anyegin* vagy a *Rézlovas* bravúros megoldásait vagy Lermontov szenvedélyes romantikájának megelevenítését), s rengeteg olyan költőt is bemutatott, akiket a szovjet propaganda nem támogatott vagy elhallgatott. Tulajdonképpen azt is mondhatnánk, a túlzás kockázatát is vállalva, hogy Galgóczy fordítói produkciója eredményeképpen az egész romantikáról mint irodalmi irányzatról alkotott elképzeléseink is el kellett, hogy mozduljanak megrögzült helyükről: Galgóczy oly teremtő nyelvi erővel prezentálja az orosz lírát, amely erő – ha szabad abszurd feltételezéssel élnem – a hajdani magyar romantikus líra újraolvasásához is új impulzusokat ad.

Galgóczy tehetségének impozáns vonása alighanem a ráérzésnek, a beleérzésnek szinte tökéletes kifejezőkészsége: mint a zenész, aki hallás után játssza el a legnehezebb, exkluzív dallamfutamokat is, úgy képes ő arra, hogy imitálja az orosz lírának számtalan variációját, számtalan modulációját. A szenvedélyes odaadástól az individualista követelésig, a kontemplatív melankóliától az ironikus kétértelműségig mindenféle árnyalatot képes megjeleníteni és újrajátszani – a nyelvi és ritmikai formák mesteri és végtelenül hűséges imitálásával. Megjelenítésében minden költő minden verse szinte más-más nyelven beszél – alighanem ez a műfordítói mesterségnek legmagasabb foka. Ahogy a titokzatos szimbolista költő, Balmont fogalmazott a huszadik század legelején:

Mindegyikünk más-más nyelven
beszél.
Te fáradt tél vagy, én – tavasz világa.
Én – dús bokor, örökké ifju ága,
Te – sík föveny egy parton, mely
nem él.

Csodálatos a zajgó tenger árja;
Sík végtelenje játszva sistereg,
S a part halott! Homokja zúg, zizeg,
Amint a hullámokkal száll vitába.

S én élek. Mindenütt a múlt mesél.
Varázslatos kert, illattal betelten.
Méh döngicsél. Olyan gazdag a lelkem!
Mindegyikünk más-más nyelven beszél.

Galgóczy műfordítói és emberi ars poeticájaként is értelmezhető ez a pár sor. „Mindegyikünk más-más nyelven beszél." – ez a sor magyarázható úgy is: a kultúrák is más-más nyelven beszélnek. Ki oroszul, ki magyarul – ám gazdag lélekkel megérthető, amit a múlt mesél, s az emberek, a kultúrák is, ha akarják, megérthetik egymást.

Megjelent a Napút *2012. márciusi számában.*

Spiró György

Galgóczy Árpád köszöntése a Palládium-díj átadásakor

Ösztönösen mindig meg voltam győződve arról, hogy irodalmat csak szeretetből lehet művelni. Minden nagy mű mélyén szeretet munkál, s amikor nehéz pillanatainkban váratlanul felidéződik bennünk egy versszor vagy egy költött epizód, amely ugyan bajainkra gyógyírt nem hoz, de arról tanúskodik, hogy mások is voltak már ilyen helyzetben, megkapjuk a létezhető legnagyobb segítséget, többnyire olyan emberektől, akik már rég nem élnek.

Galgóczy Árpád egész életműve az orosz költészet és a magyar nyelv szeretetéből fakad. Vannak műfordítóink, köztük jelentős költők is, akik megélhetési célból, szakmányban fordítottak számtalan nyelvből, többnyire nyersfordítás alapján, hol jól, hol rosszul. Többnyire inkább rosszul, ezért a világirodalom líráját csak magyarul tudó egyetemisták harminc éve tartó tanári pályámon nemigen merészeltem elemezni. A szívem vérzett, hogy nem lehet, de nem lehet.

Galgóczy Árpád egyszer, történetesen fogságban, megtanult oroszul, megszerette azokat a vele együtt ra-

boskodó embereket, akik számára az orosz költészet a szellemi és lelki, következésképpen a testi túlélés esélyét nyújtotta, és maga is beleszerelmesedett az orosz költészetbe. Hazakerült, és fordítani kezdett. Nem mondhatom, hogy titokban, nem volt ebben titkolnivaló, inkább azt mondanám, hogy sokáig csak úgy magának. Nem érdekelte, hogy egy-egy művet mások is lefordítottak már magyarra, ő csak piszmogott, a legjobb, a legpontosabb magyar megfelelőt kereste. Hogy miből élt közben, nem tudom. Voltaképpen mindegy. Valamiből megélünk, és mellette alkotunk. Jól is van ez így: partizán módjára műveljük, amire alkalmassá tettük magunkat, közlési kényszer nem nyomaszt. Idő pedig van, ha éppen nem lőnek, és nem cipelnek kényszermunkára, legföljebb kevesebbet alszunk.

Ebben az irodalmi nagyüzemben, amely világszerte futószalagon dobja piacra a könyvnek látszó valamiket, csak partizánkodva, kézműves kisiparosként, a szeretettől hajtva lehet értékeset művelni. Gyanúm szerint Galgóczy Árpád úgy partizánkodta végig az életét, hogy közben rettentően élvezte, amire egyszer elszánta magát. Hihetetlen élmény, amikor a legnehezebben fordítható, vagyis az eredetiben a legegyszerűbb, legvilágosabb művek sok elvétett kísérlet után egyszerre magyarul is olyan egyszerűen és világosan szólalnak meg, mintha nem is fordítások lennének. Ennél mélyebb szellemi kalandot nem ismerek. Az egyszeri ember ilyenkor magának a nyelvnek válik a médiumává, feloldódik és kiárad. Hangszerré válik, amelyen nem tudni, voltaképpen ki is játszik. Csodálatos érzés hangszerré válni. Bámulatos, ahogy hol Amati, hol Stradivari, hol Guarneri tónusa szólal meg a fordítóból. Nem lehet ezt megérteni, és megmagyarázni se lehet, noha sokan próbálták.

Galgóczy Árpád az egész orosz költészetbe szerelmes, az ilyen szerelem valóban furcsa, mint nagy kötetének címe is sugallja. Klasszikusok, romantikusok, modernek, mindenki belefér. És belefér a líra, a verses epika, minden. Nekem vannak kedvenceim, például Tyutcsev. Amikor orosz szakos egyetemista voltam, nem lehetett Tyutcsev-kötethez jutni, a jegyzetünk csúnyán leszólta, szubjektív idealistának minősítette, ettől figyeltünk fel rá néhányan. 1968 szeptemberében egy kijevi házibulin a könyvespolcon felfedeztem kétkötetes kritikai kiadását, ezt a könyvészeti ritkaságot, kezembe vettem, bámultam, az izgalomtól remegett a kezem. A házigazda, ott tanuló magyar egyetemista, lelkesedésemet látva nekem ajándékozta. Legbecsesebb könyveim egyike azóta is. Egyszer néhány versét megpróbáltam le-

fordítani. Nagyon jók Szabó Lőrinc fordításai, de én még jobbat szerettem volna. Hónapokig vacakoltam, és nem tudtam elérni, hogy olyan áttetsző, tiszta és mély legyen, mint oroszul.

Galgóczy Árpád fordítói minőségét hadd érzékeltessem egy Tyutcsev-verssel.

„Találkoztunk – s halott szivembe
Ön életet hozott, csodát;
A drága múlt jutott eszembe,
S szívem melegség járta át.

Mint késő csöndes őszidőben
Jön egy perc, s szinte hallani:
Tavasz libben felénk a légben,
S megrezdül bennünk valami, –

Úgy költözött lelkembe újra
A rég felejtett áhitat,
S úgy nézem én gyönyörbe fúlva
A kedves szép vonásokat...

Csak állok néma kábulatban,
Mint hosszú távollét után, –
S lám – egyre hallhatóbb a dallam,
Mely bennem el se halt talán...

Nem, nemcsak emlékek rajától
Lett újra szép az életem, –
Ön most is épp úgy elvarázsol,
S én most is épp úgy szeretem!..."

Hölgyeim és uraim, ez maga a csoda.

Megjelent az Élet és Irodalom *2007. március 9-ei számában.*

Szőke György

Az örök Anyégin

A világirodalom egyik legszebb lélektani regényét veheti kézbe új magyar fordításban az olvasó. Galgóczy Árpád átköltése bátran sorolható Bérczy Károly még a múlt században keletkezett, illetve Áprily Lajos századunk közepén készült *Anyegin*-fordítása mellé: a magyar műfordítás-irodalom két kimagasló remekének szintjét érte el. Fordításában az eredeti verses regény mozarti derűt és mozarti mélységeket ötvöző hangszerelése csendül fel. *„Nem egyszerű regényt: verses regényt írok* – jegyezte volt föl Puskin –, *ördögien nagy különbség!"*

Ördögien nehéz a mű méltó magyar megszólaltatása is. Nem mé-

ricskélni kell, hogy a három fordítás közül vajon melyik a jobb, illetve legjobb: inkább különbözőségüknek örülni. Bérczy bájának, Áprily intellektualitásának, Galgóczy frissességének.

Nem hinném, hogy bármelyiküké elavult volna vagy elavulna: sem az eredetit, sem a fordításokat nem fenyegeti ez a veszély. Az időbeli változás azért érzékelhető: száz-egynéhány évvel ezelőtt Bérczy szinte megretten Puskin Tatjánájának merészségén, midőn a lány elsőként, kezdeményezőként írja oly híressé vált, Ady által is megénekelt levelét Anyeginhez. Bérczy zavara fordításában jól tetten érhető: *„Én írok önnek – e lépéssel mondhatok-e még egyebet?"* – indítja Tatjána levelét, talán még Tatjánánál is jobban megijedvén e lépéstől. Áprily Tatjánája higgadtabban, kevesebb expresszivitással kezd bele levelébe: *„Én írok levelet magának – Kell több? Nem mond ez eleget?"* Galgóczynál viszont – miként az eredetiben – szinte kiszakad a szó Tatjánából: *„Írok magának – mit tehetnék?"*

Anyegin – Puskinnál egészen egyértelműen – a férfiakról elmélkedvén arra gondol, amit Bérczy még csak finoman körülírva mer megjeleníteni: *„és szeretet nélkül, tobzódva élvezett"*. Áprilynál ez jóval konkrétabban, nyíltabban hangzik föl: *„S szív nélkül szerelmeskedett"*. Valami – korszellem? szemérem? – azért Áprilyt, a Baár–Madas egykori igazgatóját is zavarhatta. Galgóczy megoldása az eredetihez híven egyszerű, szókimondó (de nem ízléstelen, megtűri a nyomdafestéket): *„És szív nélkül szeretkezett"*.

Manapság, amikor mifelénk oly könnyedén, felelőtlenül és ostobán rokonítják, sőt azonosítják az orosz fogalmát a szovjetével, jóleső érzés olyan fordító alkotását lapozgatni, aki a kettő különbségét a maga bőrén igencsak megtapasztalhatta: a Gulag táboraiban töltött évek során Galgóczynak bőséges lehetősége volt a fogolytartó hatalom iránti, nem éppen pozitív érzelmeit az orosz nép és az orosz nyelv iránti vonzalmától elválasztani. Sikeres *Anyegin*-fordításából idézünk, s ez őrá magára is vonatkoztatható:

Nyolc év múlt el ily hasztalan,
A legszebb kor ím odavan.

A fordítást az eredetivel egybevető kontrollszerkesztőkben – a rájuk oly sokat, de nem egészen megalapozottan panaszkodó Németh László nyomán – hajlamosak lennénk afféle akadékoskodó, epés nyelvi cenzorokat látni. Képzeljük magunk elé viszont most ennek a mumusnak az ellentettjét, aki – jeles Puskin-szakértő, maga is műfordító – nem a fordítás ellen, a kákán is csomót ke-

resve, hanem annak tökéletesebbé tétele érdekében sorolja észrevételeit, s magunk előtt látjuk Galgóczy segítő munkatársát, Szántó Gábor Andrást.

Problematikusabbnak tűnnek a szöveget kísérő jegyzetek, illetve a maturandus diákolvasónak szegezett kérdések. S itt nem Gránicz István vitathatatlanul alapos tárgyi tudását vonjuk kétségbe, még kevésbé egyik fő forrása, a kiváló Jurij Lotman kompetenciáját.

Kötetünkből – nem tudni, miért – hiányzik az *Anyegin* (igaz, csak töredékesen fennmaradt) tizedik fejezete, amely az orosz századelő társadalmi-társasági mozgalmait jeleníti meg. Puskin maga említi, hogy e fejezet kéziratát – nem egészen alaptalan félelmében – elégette. Bármennyire is tiszteletre méltó Jurij Lotman érvelése e töredékes, befejezetlenül maradt fejezet elhagyása mellett, mégis sajnáljuk, hogy említetlenül kimaradt a Gránicz István szerkesztette kötetből. Puskin, igaz, elégette a kéziratot. De nem ezt tette Gogol a *Holt lelkek* második kötetével? Melynek ugyancsak véletlenül fennmaradt fejezeteit mégiscsak olvashatjuk, magyarul is, s kár is lenne, ha nem olvashatnánk.

A kérdések, illetve a tárgyi magyarázatok óhatatlanul meg-megállítják az olvasót, aki a végén már hajlamos lenne feltételezni, hogy nem szépirodalmi művet olvas, hanem egy, a XIX. század eleji Oroszország tárgyi rekonstruálására törekvő irodalmi ásatás területén bolyong. Az *Anyegin* ugyan kétségkívül az orosz élet enciklopédiája, mint Belinszkij egykoron találóan nevezte, de nem fektet-e túlzottan nagy súlyt az „orosz" jelzőre – s óhatatlanul a jelzett szó, az „élet" rovására – a jegyzetek összeállítója? A tárgyi magyarázatok akarva-akaratlanul a földre húzzák, a földön bukdácsoltatják ezt az ég és föld között szárnyaló remekművet. Mívesebben és tudományosabban tán úgy is fogalmazhatnám, hogy a jegyzetek és a kérdések a konkrét történelmit emelik ki, az örök, általános emberi rovására. A szereplőknek ez a földhöz, sőt röghöz, pontos időhöz, sőt naptárhoz kötése olyan, mintha a *Varázsfuvola* szereplői közül csak Papagenót és Papagenát láthatnánk, s Taminót, illetve Paminát szem elől tévesztenénk.

A műelemzés nem egzakt kémiai analizáló módszer. Még kevésbé bonctan: a méltánylandó alapossággal ízekre szedett anatómiai preparátumokból a mű máig élő, *lélekző* egészét vajmi nehezen tudnánk újra összerakni.

Mitől is szép az *Anyegin?* Hallgassuk meg Krúdy Gyulát. *„Az* Anyegin *verseiből olyan varázslat áramlik, amely varázslat minden korban, öregen vagy ifjan forgassuk a lapokat: felejteti velünk*

mindennapi életünk szomorúságát vagy sivárságát. Az ifjúság rajongása, a férfikor enyhe rezignáltsága, az öregség csendes elgondolkodása, amely a leghidegebb szívben is életre ébred, amíg Anyegintől sóhajtva elbúcsúzunk: mindenkor olyan olvasmánnyá avatja e könyvet, amelynek népszerűsége nem függ az áramló divatoktól, mindig olvassák, amíg szívek és szerelmek élnek e földön."

S most üssük fel a művet kísérő jegyzeteket: itt azt olvashatjuk, hogy az *Anyegin „nem szorítkozik a triviális szerelmi történet elmondására, hanem jelentésrendszere szövegen kívüli bonyolult hálójával kötődik a valósághoz".*

Tessék elolvasni az *Anyegin*t, majd választani: melyik leírás ragadja meg inkább az *Anyegin* lényegét?

Aggódom, hogy az olvasó a számos, külön-külön kommentált fától esetleg nem látja a lombozatukban kiteljesedő erdőt.

A művet következetesen végigkísérő kérdésekre, be kell vallanom, nemigen tudnék válaszolni. Csupán az egyik utolsó, összegező kérdést idézném: *„Milyen jelek árulkodnak arról, hogy Puskin és Anyegin ugyanaz a személy?"* Vége, megbuktam. Ugyanis abban a hiszemben olvastam – és olvasom újra és újra – az *Anyegin*t, hogy Puskin és Anyegin nem ugyanaz a személy.

Mintha a jegyzetek szerzője feláldozta volna magát a művet az irodalomtudomány oltárán, s így az *Anyegin* óhatatlanul a történelem illusztrációjává fakul. Az operáció sikerült, a beteg meghalt.

Az *Anyegin* cselekményét Gránicz „triviális szerelmi történet"-nek minősíti, ami mindössze arra hivatott, hogy a korabeli Oroszország képét aláfesse. Nos, ez a történet Puskin tollán minden, csak nem triviális. Még csak nem is szigorúan korhoz kötött. Ma ugyan talán nem annyira bálokon, mint bulikon s diszkókban ismerkednek a fiatalok, ami azonban az érzelmi töltést s nem utolsósorban a ki nem mondott gondolatokat illeti (a külső látszat és a rejtett lényeg, a férfitaktikát elméletben oly alaposan kidolgozó, s végül is mégsem olyan következetesen alkalmazó Anyegin, az oly egyszerűnek tűnő, ám a valóságban igen mélyen gondolkodó Tatjána, az illem, a szokás, illetve a belső morál ütköztetése), amit előkelőbb műszóval az ábrázolás lélektani elmélyültségének is nevezhetnénk – nem hiszem, hogy mindez csupán történelmileg meghaladott irodalmi szépelgés, nosztalgia lenne napjainkban. *„Oly régi e történet, de mindig új marad"* – mondhatnánk a Heine-vers szavaival. A beteljesületlen szerelemre gondolok, a sorsszerűségre, s ami nem csupán az *Anyegin*nek, hanem az egész puskini oeuvre-nek is egyik alapvető gondolata: a boldogság keresésének igényére s egyben illuzórikusságára. Anyegin és

Tatjána, férfi és nő mássága, egymást és ugyanakkor mást és mást akarása (ahogy Karinthy írta: *„mind a kettő mást akar – a férfi nőt, a nő férfit”*) – mindez ott feszül az *Anyegin*ben.

A jegyzetek már-már elfogultan Anyegin-pártiak – Tatjána rovására. Tatjána – a jegyzetek szerint – levelében irodalmi közhelyekben tudja csak kifejezni érzelmeit, míg Anyegin meglepően őszinte és egyenes: *„idegen tőle a képmutatás, talpig becsületes úriemberként”* viselkedik, legalábbis a jegyzetek szerint, midőn Tatjána levelére válaszol. A jegyzetek mellett – netalán helyett – azonban nem árt magához a kommentált szöveghez fordulnunk:

Se múlt, se álom vissza nem tér,
A lelkem meg nem újítom...
Maga számomra drága testvér,
Talán még több is – nem tudom

– hallhatjuk, olvashatjuk Anyegin válaszában.

Valóban olyan határozott ez a visszautasítás, mint a jegyzetek szerzőjének tűnik? Valóban közömbös lenne egy férfinak az a nő, aki az ő számára *„drága testvér, talán még több is”*? S ha tovább olvassuk az *Anyegin*t, mit láthatunk? Anyegin – pár nappal válasza után – fogja magát, és elmegy a Tatjána névnapja alkalmából rendezett összejövetelre. (Nyugodtan írhatom azt is, hogy házibulira.) Mindezt már vajmi nehéz határozott visszautasításként, kikosarazásként értelmezni. (Hátha – a látszat ellenére – a férfiak a határozatlanabbak?)

Nem azt kívánom bizonygatni – Grániczcal szemben –, hogy Anyegin a rossz és Tatjána a jó: mindösszse azt állítom, hogy mind Tatjána, mind Anyegin – összetett, árnyalt figura. S nem utolsósorban azt, hogy Puskin igencsak mestere az elfogulatlan lélekábrázolásnak. S még talán azt a közhelynek tűnő igazságot, hogy az élet is, az érzelmek is, az emberek is (férfiak is, nők is) bonyolultabbak, mint első látásra tűnik. Akkor is, Oroszországban is, ma is, itt is. Ezért is érdemes (újra meg újra) olvasni az *Anyegin*t. Nem csak érettségizőknek.

Azért, mert – végezetül megint Krúdy Gyulát idézem – *„éppen olyan hódítóan, szerelmetesen, gyengéd szíveket megigézően lépdel az olvasó elé, mint egykor anyáinkat boldogította. Ő az, aki soha meg nem vénül, amíg a tavasz évszaka látogatóba jár a földre.”*

Megjelent a Beszélő *5. évfolyamának 2. számában, 1993. január 16.*